

FÜLPESI GYULA – KISS DÉNES:

ROMA KÖZÖSSÉGEK EGYÜTTÉLÉSI STRATÉGIÁI

A következő esettanulmányban azt próbáltuk feltárni, hogyan illeszkedik be két vidéki roma közösség egy többitnikumú falu életébe. Kutatásunk helyszíne két szomszédos mezősi település: Mezőcsávás (Ceuașu de Câmpie), illetve Mezőfele (Câmpenița), amely falvak Marosvásárhelytől mintegy 12 kilométerre találhatók.

Nemzetiségi megoszlás az 1992-es népszámlálási adatok alapján

	összlakosság	román	magyar	német	roma
Mezőcsávás	1423	656	628	1	138
Mezőfele	820	8	812	0	0

Amint az 1992. évi népszámlálás adatait bemutató táblázatból kitűnik, Mezőcsáváson három nagyobb etnikai csoport él. A település etnikai összetételét kétféleképpen írhatjuk le, hiszen az önbesoroláson alapuló népszámlálási adatok és a falubeliek segítségével általunk végzett heteroindentifikáció által kapott eredmények eltérnek egymástól. Míg az 1992. évi népszámlálási adatok szerint Mezőcsáváson 138 személy vallotta magát romának, a helyi lakosok általi (származáson alapuló) besorolás szerint a roma etnikumúak száma 260. Mezőfelében a lakosság túlnyomó része magyar nemzetiségű, a román nemzetiségűek aránya kevesebb, mint 1%.

A két falu lakossága felekezetek szerint a következőképpen oszlik meg: 1992-ben Mezőcsáváson a

magyar nemzetiségűek többsége református vallású, a románok ortodoxok. A falu roma lakosai vallási hovatartozás szempontjából megoszlanak, egy részük református, másrészüket adventista, egy család pedig ortodox. A roma adventistákon kívül további 38 nem roma is adventista, közülük 19 román, és ugyanennyi magyar. Mezőfele 820 magyar lakosából 579 református, 207 adventista.

A mezőcsávási roma lakosság további két csoportra oszlik: 182 személy a helyi nem roma származásúak megnevezése szerint „házicigány”, 78 személy pedig „kelderás oláh-cigány”-nak tartja magát, nem roma származásúak általi megnevezésük „sátoros-” vagy „gáborcigány”. Ez utóbbiak a házicigányokat „romungroknak” nevezik. A két roma közösség egymástól elkülönülten él, házaik a falu különböző részein állnak. A különbözőség a nyelvhasználatban is megjelenik, a két közösség tagjai a romani nyelv két különböző dialektusát beszélik.

Egyik roma közösségről sem találtunk olyan írásos dokumentumot, amely azt igazolná, hogy az illető csoport hosszabb ideje élne ezeken a településeken, ezért múltjuk körvonalazásában visszaemlékezésekre szorítkoztunk.

A gáborcigányok elbeszélései szerint ősük patkolókovácsként érkezett a faluba a múlt század vége felé, és családját is magával hozta. A lópatkoláson kívül más fémmegmunkáláshoz (mezőgazdasági szerszámok készítéséhez, javításához) és bádoggossághoz is értett. A falu lakóinak szükségük volt a szolgáltatásaira, ezért nem elleneztek a faluban való megtelepedését. A gáborcigányok nyáron a szekéren a „kóber” alatt laktak, télen a falu szélén, földbe vájt kunyhóban húzódtak meg. Később, századunk huszas éveiben további két gáborcigány család telepedett meg a falu szélén húzódo cigánytelepen, melynek lakosai a földbe vájt kunyhókat idővel a falubeli parasztok házaikhoz hasonló házakkal cserélték fel. A cigánytelep a falu növekedésével fokozatosan került a település szélére, és szegregáltsága csak az utóbbi húsz évben kezdett veszíteni jelentőségéből, amikor a vagyonosabb gáborcigányok

szétszórtan beköltöztek a falu nem romák lakta részeibe, néhányan közülük a falu legértékesebbnek tartott telkeire, a „főút mellé”.

A gáborcigányokat legkönnyebben jellegzetes viseletükről lehet megismerni. A férfiak sötét nadrágot, fehér inget (újabban színeset), bőrmellényt, gyakran bársonyzakót, valamint kalapot és nagy bajuszt viselnek. A nők hosszú, bokáig érő, színes anyagból készült rakott szoknyát, fehér vagy színes inget és színes mellényt hordanak, a lányok fehér-, az asszonyok színes kötényt viselnek. Hajukat nem vágják le, hanem hosszúra növesztik, és középen elválasztva két copfba fonják, amelyet a lányok vállukra lógatva, az asszonyok kontyba kötve hordanak.

A mezőcsávási gáborcigányok egy tágabb gáborcigány közösség részét képezik. Vezetőjüknek a falun kívül élő cigányvajdát („bulibást”) tekintik, akit a különböző településeken élő gáborcigányok együtt választanak meg. A vajda mellett minden falunak van egy saját, nagy tekintélyű előjárója is, aki az illető közösséget képviseli a vajda előtt.

Eredetileg a gáborcigány közösség minden tagja az ortodox egyházhoz tartozott. 1973-ban lépett be az első gáborcigány a mezőfelei adventista egyházba, később a közösség több tagja is a két településen erősen terjeszkedő adventizmust választja. Jelenleg a gáborcigányok túlnyomó része, 79.5 %-a az adventista egyház tagja.

Azt, hogy a házicigányok mikor és hogyan kerültek Mezőcsávásra, senki sem tudja pontosan. A legidősebb falubeliek visszaemlékezései szerint a falun kívül, a gáborcigányoktól elkülönülve, a falu másik végén álló vályogkunyhókban három házicigány család lakott. Rokonok voltak, valószínűleg ugyanannak a családnak a leszármazottai. Téglavetéssel foglalkoztak, az így szerzett jövedelmüket kéregetéssel és házalással egészítették ki. A házicigányok sokgyerekes családban éltek, és gyakoriak voltak a „beköltözések” is, így a házicigány -telep egyre népesebb lett. A falu növekedésével a cigánytelepet a nem roma származásúak házai vették körül, ennek ellenére e

cigánytelep szegregáltsága fennmaradt. Kivételt csak egy, a teleptől távol élő nem romák között lakó cigánycsalád képez; ez a házaspár nem mezőcsávási születésű, később költöztek a faluba, valamint egy cigány nő, aki magyar férfival való házasságkötése révén költözött ki a telepről.

A házicigányoknak a gáborcigányokkal ellentétben nincs jellegzetes viselete, a közösség belső szerveződésének alapját a rokoni kapcsolatok képezik. Legtöbbjük református vallású, így a református egyházhoz tartoznak, bár sokan közülük - azok, akik ortodox közösségben születtek, és onnan költöztek a faluba, ortodoxnak vannak keresztelve.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETE

A bemutatott roma közösségek együttélési sajátosságainak elemzéséhez két jellegzetesen kisebbségi csoportstratégiát különítettünk el: az **asszimilációt** és az **integrációt**. Asszimiláció alatt azt a homogenizációs folyamatot értjük, amelynek eredményeként különböző etnikai csoportok biológiailag, kulturálisan, társadalmilag és pszichológiailag fuzionálva egy új, etnikailag differenciálatlan csoportot képeznek (Marger, 1991). A teljes asszimiláció azt jelenti, hogy az illető társadalomból eltűnnek a különböző etnikai csoportok, az etnicitás többé nem alapja a társadalmi differenciációnak, és nincs szerepe a különböző társadalmi javak (gazdagság, hatalom, presztízs) elosztásában.

Az asszimiláció folyamata különböző dimenziókban zajlik, melyek közül mi a kulturális-, strukturális- és biológiai dimenziókat különböztettük meg. Kulturális asszimiláció alatt azt a folyamatot értjük, amelynek során egy etnikum fokozatosan átveszi egy másik etnikum kultúrájának elemeit: nyelvét, vallását, viselkedésmintáit stb. A kulturális asszimiláció végső eredményeként a korábban különböző etnikai csoportokat

már nem tudjuk viselkedésük, megjelenésük vagy értékrendjük alapján identifikálni (a folyamatot akkulturációnak is nevezik) (Marger, uott). Egyes szerzők megkülönböztetik az additív és a szubsztitív akkulturációt. Additív akkulturációról a nem túlságosan különböző kultúrák érintkezése esetén beszélhetünk, amikor az egyik csoport kultúrája új elemekkel bővül. Szubsztitív akkulturáció esetén régi kulturális elemek újjal helyettesítődnek.

A roma etnikum akkulturációjának vizsgálatához tehát meg kellene határoznunk úgy a romák kultúrájának főbb jellemzőit, mint a domináns, többségi etnikum/etnikumok kultúrájának sajátosságait. Esetünkben azonban nem látszik célszerűnek az akkulturáció vizsgálatának ez a módja: egyrészt a roma népesség nagyfokú heterogenitása-, másrészt a többség etnikailag összetett volta miatt, mely etnikumok közötti kulturális hasonlóság igen nagymértékű. Zamfir szerint a jelenlegi európai társadalmakban a cigány etnikum azért különböztethető meg a többségi népességtől, mert ez utóbbi „modern európai életformát” vett fel. Más szóval kulturális szempontból releváns különbségek nem annyira a roma népesség és valamely vele együtt élő etnikum kultúrája között léteznek, sokkal inkább a roma népesség életmódja és a modern európai életmód között, a modern- és a roma életvezetés főbb értékei között.

E modern európai életmód főbb jellemzőiként Zamfir a következőket emeli ki: (1) kiszámítható, stabil jövedelem, amely általában állandó, szerződéses munkaviszonyból származik, (2) a jelentős anyagi és érzelmi befektetések tárgyát képező lakás mint kényelmes élettér megnövekedett fontossága, (3) relatív kisméretű család (nukleáris család) kevés gyermekkel, és (4) a gyerekek iskoláztatására való igény.

Egy etnikum kulturális integrációjának különböző feltételei vannak. Az egyik ilyen feltétel, hogy az illető csoport kultúrájának tartalmaznia kell olyan elemeket, amelyek összhangban állnak a többségi kulturális tartalmakkal, ugyanakkor olyan sajátos elemeket is,

amelyek lehetővé teszik az etnikai identitás újratermelődését. Egy kisebbségi csoport tényleges integrációjáról akkor beszélhetünk, ha a szóbanforgó kisebbséget a többség is elfogadja magával „egyenrangú” félként. Ehhez az szükséges, hogy a többségi és a kisebbségi kultúra tartalmazzon közös elemeket. Ez az asszimiláció bizonyos fokát feltételezi. A teljes asszimilációt a modern etnikumok úgy kerülhetik el, hogy ritualizálják eredeti kultúrájuk egyes elemeit, amelyek ezáltal elvesztik régi tartalmukat, miközben új funkciókat töltenek be: a közösség önidentifikációjának eszközeivé válnak.

Az asszimiláció strukturális dimenziója azt a folyamatot írja le, amelynek során a kisebbségi csoportok tagjai szétszóródnak a társadalom intézményeiben, és ez a kisebbség és többség közötti társadalmi interakció intenzitásának folyamatos növekedését eredményezi (Marger, 1990). A strukturális asszimiláció folyamatának két szintjét különböztetjük meg. **Elsődleges** (vagy informális) strukturális asszimiláció esetén a kisebbségi és többségi csoportok tagjai (közösen) primér csoportokat hoznak létre, vagyis etnikai identitásuktól függetlenül szoros, személyes, informális kapcsolatokat létesítenek. A **másodlagos** (vagy formális) strukturális asszimiláció során a különböző etnikumok tagjai etnikai hovatartozásuktól függetlenül közösen alkotnak formális intézményeket. Ez azt jelenti, hogy egyenlő eséllyel versenyeznek a különböző társadalmi javakért (hatalom, kiváltságokhoz jutás, stb.). Számos szerző a másodlagos strukturális asszimilációt nevezi integrációnak, a továbbiakban az integráció fogalmát mi is ebben az értelemben használjuk.

A biológiai asszimiláció, vagy amalgamáció az asszimilációs folyamat utolsó fázisa, amelyben a vegyes házasságok gyakoriságának következtében az eredetileg különálló etnikai csoportok eggyé válnak. Az amalgamáció (legalábbis egy bizonyos mértékig) a csoportok érintkezésével járó természetes folyamat.

Kutatásunk gerincét az a hipotézis képezte, hogy a fentiekben bemutatott két roma közösség eltérő

beilleszkedési stratégiákat követ: az egyik integrációra, a másik asszimilációra törekszik.

A kutatás alapját résztvevő megfigyelés képezte, amely módszert a két roma közösség vezető tagjaival, és a faluban található formális szervezetek vezetőivel készített interjúkkal, valamint az egyházi hivatalokban talált különböző dokumentumok (nyilvántartások, anyakönyvek, stb.) elemzésével egészítettünk ki.

1. A ROMA KÖZÖSSÉGEK ASSZIMILÁCIÓJÁNAK KULTURÁLIS DIMENZIÓJA

A kulturális kölcsönhatások vizsgálata által azt igyekszünk bemutatni, hogy a két roma közösség a szubsztitív akkulturáció melyik fázisában található. Ezt a jelenséget a következő dimenziókban vizsgáltuk: lakóhely/lakásviszonyok, családszerkezet, foglalkozás, az iskolához, tanuláshoz való viszony valamint az anyanyelv használata. Az akkulturáció vizsgálata mellett a két roma közösség identitásának elemzése során olyan kulturális elemeket kerestünk, amelyek a nem roma többségtől való elhatárolódás eszközét-, illetve a roma közösségek etnikai identitásának alapját képezik.

1.a. A házicigányok életmódja

A házicigány közösség tömbben lakik a falu egyik szélső utcájában. Házaik általában több, kettő-négy szobásak, ám az esetek többségében minden szobában nagycsaládok laknak. Így a házak gyakorlatilag több egyszobás, egybeépített lakásnak felelnek meg. Jellemző, hogy nem fordítanak figyelmet a házak javítására: nagyrészt vakolatlan, a kerítések dűledeznek, néhány vályogkúnyhó mellől hiányoznak. A 22 házból 12-ben van földgáz, 13-ban villanyáram. A fogyasztók egy része azonban fizetésképtelen, így sok házban szünetel a gáz- és áramszolgáltatás. A gáz és villany bevezetése egyébként nem jelenti azt, hogy ez a komfort a ház minden lakója számára hozzáférhető. Gyakran előfordul, hogy egy

többszobás ház egyetlen szobájának lakói használnak gázt és áramot. A lakások berendezése szegényes, mivel a szobákban nagycsaládok élnek, a bútorzat nagyrészt a fekvőhelyek teszik ki. Gyakori használati tárgy a kazettás magnó, a jobb módúaknál fehér-fekete TV készülék és régi típusú mosógép is előfordul, egy esetben videókészüléket is találtunk. Ezeket a gádzsóktól (nem romáktól) használt árúként szerzik be. A túlzásfolttság miatt a szobák funkcionálisan nem különülhetnek el, lakó-háló szobaként használják őket; fürdőszoba és konyha nincs. Ugyanabban a helyiségben tisztálkodnak és főznek, nyáron pedig gyakran készítik az ételt kint a ház előtt egy rögtönzött tűzhelyen.

A 22 házicigány családból hét öt-, vagy ötnél kevesebb személyből áll, további hét család hat - kilenc személyből-, 10 és annál több személyből nyolc család áll. Egy átlagos család nyolctagú. Jellemző családtípus a nagycsalád, amelyben a szülők mellett több, saját családdal rendelkező gyerek is él. Gyakorik a szülőkkel egy háztartásban élő csonka családok, ami a házastársi kapcsolatok gyakori felbomlására utal. Sz.K. családjában, amelynek szerkezete jellegzetesnek mondható, egy négyszobás házban három fiútestvér él anyjuk mellett, feleségeikkel és gyerekeikkel, valamint azok családjaival.

Az ilyen típusú családok, bár szerkezetileg egy nagycsaládot alkotnak, gyakorlatilag több nagycsaládként működnek, általában az egy szobában élők alkotnak egy háztartást. Sz.K. családja négy különálló háztartásként működik, a jövedelmek tehát szobánként osztódnak el. A közösségben feltűnően sok csonka család él. A nagycsalád funkciója, hogy összefogja ezeket a csonka családokat, és így biztosítsa számukra a túlélést. A házasságok gyakori felbomlásához valószínűleg az is hozzájárul, hogy ezeket nem állami anyakönyvvezető előtt kötik, és egyházi esküvő sincsen. A házasságokat nem szabályozzák a közösség normák sem: a házasulandó felek egyike rendszerint egyszerűen átköltözik a másik fél családjához, (az „átköltözés” kifejezés is túlzás, ruháin kívül általában semmit sem visz magával).

A házigány közösség foglalkozási struktúrája az 1989-es rendszerváltást követően jelentősen megváltozott. 1989 előtt a közösség aktív férfitagjai az iparban dolgoztak, szinte minden családnak volt legalább egy kereső tagja. Különböző iparágakban helyezkedtek el: építőtelepeken segédmunkásként, bútorgyárban, téglagyárban, szállítási vállalatoknál, malomiparban, bőrgyárban, stb., általában marosvásárhelyi vállalatoknál. Az állandó munkahely, a stabil jövedelem aránylag jó megélhetést biztosított, ebben a periódusban épültek többszobás téglaházaik. A rendszerváltás után ez a réteg tartósan munkanélkülivé vált, összesen három személy maradt nagyvállalati ipari munkás. Az újonnan alakult helyi kisvállalkozások nem pótolják az elveszett munkahelyeket: mindössze nyolc személynek biztosítanak állandó jövedelmet. Az aktív lakosság másik része az informális gazdasági szektorban keresett munkát, jövedelmük nagyobb részét alkalmi bémunkával szerzik, napszámosként dolgoznak saját településükön, illetve a szomszédos falvakban: mezőgazdasági-, építkezési- és egyéb alkalmi háztáji munkákat végeznek. A gyűjtögetés szintén az informális szektorba tartozó tevékenység, amely elsősorban a nők és a gyermekek sajátja, de időnként a férfiak is bekapcsolódnak. Erdei salátát, gombát, csipkebogyót gyűjtenek, amit házalással Csáváson és a szomszédos falvakban értékesítenek: eladják, vagy élelemre cserélik. A házalás gyakran koldulást is jelent, nehéz megvonni a határt a cserével járó alku-, és a kéregetés-koldulás között, a viszonzás gyakran csak gesztusértékű. A koldulás sem ritka jelenség, főleg idős nők és gyerekek koldulnak: sátoros ünnepekkor eljárnak a „jó” emberekhez „ünnepet köszöntem”. A házalással foglalkozó, főleg idősebb asszonyok bevett szokása, hogy kiskorú unokáikat is magukkal viszik, és ha nincsenek megelégedve az alkudozással, akkor unokájuk részére kérnek valamit. Általában élelmet és ruhát koldulnak, csak kivételes esetekben (pl. temetésre) pénzt.

A közösség foglalkozási struktúrájából hiányoznak a tradicionális mesterségek. Valaha több család téglavetéssel

foglalkozott, de az égetett téglá használatának elterjedésével megszűnt a jövedelemszerzésnek ez a módja, a mesterség nem is adódott tovább. Egy idegenből jött család kosárfonással foglalkozik, termékeiket házalással árulják, illetve cserélik. Bár szántóföldjük nincs, egyes családok háztáji gazdálkodást is folytatnak. 1990-től néhány évig a magyarországi vendégmunka is átmeneti jövedelemszerzési lehetőséget jelentett. Ezt nyolc személy használta ki, átlagosan kevesebb, mint egy évet dolgoztak Magyarországon.

Az iskolával-oktatással szembeni viszonyulást vizsgálva az derült ki, hogy az ötödik-hatodik osztályban a házicigány gyerekek kimaradnak az iskolából. Ha rákérdeztünk a jelenség okára, a szülők pénzhányra hivatkoztak (nem volt elég pénz megfelelő ruhára és tanfelszerelésre), valamint arra, hogy a gyerekek munkaerőként nagyobb hasznára vannak a családnak. De a kimaradáshoz valószínűleg az is hozzájárul, hogy a többszöri osztályismétlés miatt a roma gyerekek már jóval idősebbek, mint nem roma osztálytársaik. Ugyanakkor a taníttatáshoz való viszonyulásnak mélyebb kulturális gyökerei is vannak: az iskolai tanulmányok „hosszútávú” befektetést jelentenek, és a tervezés nem jellemző a közösség tagjaira. A '89-es rendszerváltás után csökkent az általunk vizsgált roma közösségekben az iskolázottság mértéke: míg '89 előtt négy személy végzett szakiskolát, ilyesmire '89 után nem volt példa, és az iskolából való korai kimaradás miatt gyakorlatilag minden továbbtanulási forma lehetetlenné vált.

1.b. A gáborcigányok életmódja

A gáborcigányok valaha szintén a falu perifériáján, külön telepen laktak. Növekedése során a falu ezt a cigánytelepet is elérte, de kevésbé kebelezte be, mint a házicigányok területét. E közösség szegregáltsága mégis jóval kisebb mértékű, mint a házicigányoké, mivel az utóbbi húsz évben a vagyonosabb gáborcigányok szétszórtan beköltöztek a falu nem romák lakta részeibe. Ez a közösség gazdaságilag jóval differenciáltabb, mint a

házigányoké: egy részük nagy házzal, új, nyugati márkájú személyautóval (esetleg többel is) rendelkezik, de telepükön vályogházak is állnak. Szintén lényeges különbség, hogy a házigányokkal ellentétben a gáborcigányok egy csoportja (amelyet nagyrészt a legvagyonosabbak alkotnak) felvállalta a közösség vezetését. Bár e közösség rendkívül hagyományőrző, ez a vezető csoport folyamatosan átértékeli a közösség hagyományait, s nagy presztízsének köszönhetően életmódjával mintául szolgál a közösség tagjai számára. Az oláhigányoknál a „bulibás” intézménye és a „krisz”-ben való részvétel a tradíció részévé teszi a „képviselői”, vezetői szerepet, ennek ellenére a hagyományok folyamatos újraértékelése új jelenség. A vezető csoport egyik tagja beszélgetéseink során különbséget tett „jó” és „rossz” hagyományok között. „Rossz” hagyománynak tekintette a bocskort, a hosszú hajat, a hosszú inget, a mosdatlanságot valamint a nadrág bekenését zsírral (a zsíros ebéd a gazdagság státusszimbóluma). „Jó” hagyományként a bajuszt, az „egészséges, bő, tiszta ruhát”, kendőt, kontyot nevezte meg. „Vettünk fel ártatlan szokásokat is, de ezek nem okoznak nagy változást az egészséges hagyományban”, mondja G.D. A közösség tagjai szeretnék javítani a romák életkörülményein, és erre megoldást is véltek találni. G.D. szerint: „A cigányoknak problémáik vannak, de ezeket a problémákat nem erővel kell megoldani. Úgy kell ezt adagolni, mint az ételbe a sót. Mi ezt a Bibliával próbáljuk elérni. Ha elfogadják az evangéliumot, idővel megváltozik a mentalitásuk.” Az evangelizációnak a fenti kijelentés alapján két funkciója van: egyrészt összekapcsolódik a szociális problémákkal, másrészt az evangelizáció a közösségi problémák orvoslásának rendelődik alá (legalábbis G.D. esetében). Erre a kérdésre a továbbiakban még visszatérünk.

A telepről való kiköltözésben fontos szerepe volt a hagyományok ilyen típusú átértékelésének. Ahogy azt G.L. elmesélte, a gáborcigányok „poharas cigányok”, azaz az apa a családi örökséget hagyományosan ezüst pohár

formájában adja át nagyobbik fiának, míg fiatalabb fiainak csak pénzt ad. De „az utóbbi időben rádöbbenek, hogy ez nem egészséges dolog. Az apa a poharat eladja, s a pénzt elossza gyermekei között, de úgy ossza el, hogy lakást épít nekik, s azok többre mennek a lakással.” (G.L. egy későbbi megjegyzése szerint egy ilyen pohár eladásánál a bulibás is jelen szokott lenni. Az ezüstpoharakat csak gáborcigányoknak adhatják el, kívülállóknak csak abban az esetben, ha nincs rá közülük való vevő. Mindez arra utal, hogy a családi poharak eladhatóságára vonatkozó döntés nem település-, hanem a tágabb gáborcigány - közösség szintű.) Drágább házak vásárlását egyebek között a dohányzásról és a szeszes italok fogyasztásáról való lemondás (ezeket az adventista egyház szigorúan tiltja) tette lehetővé, és ez a gyakorlat a nem adventista gáborcigányokra is hatással volt. („Az értelmesebb gáborcigányok átálltak adventistának, s így, aki nem állt át, de szintén értelmes, szégyelli az italt, s a dohányt.” G.D.)

A gáborcigányok házai két-három szobásak, egy házban általában egy nukleáris család (szülők és két-három gyermek, ritkább esetben négy) lakik. Igaz, a gáborcigányok között is vannak nagycsaládosok, de nagyon ritka, hogy három generáció (szülők, gyermekek és nagyszülők) egy szobában lakna. A vagyonosabb családok lakásainak beosztása a nem romákéhoz hasonló: konyha, fürdőszoba, néha előszoba is van. Szegényebb családoknál, ahol több generáció is együtt él, a(z általában) két szobás házban az egyik szoba a szülőké, másikban a fiatalabb család lakik. Minden gáborcigány lakásában van gáz és villany, a tehetősebbeknél a víz is be van vezetve.

A közösséget 14 család alkotja, melyek közül hét család öt-, vagy ennél kevesebb személyből áll, hét pedig ötnél többől. A legnagyobb család kilenctagú. A nagycsaládot rendszerint egy fiúgyermek, annak saját családja és a fiú szülei alkotják. Az átlagos család öttagú, többségben vannak a kiscsaládok. A nukleáris családok térnyerése a nagycsaládokkal szemben szintén a hagyományok átértékelésével függ össze. Legfőbb oka a fiatal családok önállóság iránti igénye, ami a tradicionális

roma család patriarchális jellegével szemben fogalmazódik meg. G.D.: „Nálunk olyan patriarchális rendszer van. Az édesapa szava áll, ő oszt és szoroz. Ha azt mondja, ezt a lányt el kell csapnod, mert nem élhetsz vele, ha akarja, ha nem el kell csapnia.” Ha a fiú nem akar engedelmeskedni, az apa kiközösíti, „nem ad semmit neki”, vagy pedig, ami mindannyiuk számára elfogadható megoldás, „a fiú különmegy”. Feltűnő, hogy ebben a közösségben nincsenek felbomlott családok. Ez részben a házasságkötés erős tradicionális szabályozottságával magyarázható, ugyanakkor az adventista egyház családi életre, házastársi hűségre vonatkozó szabályai is a családok stabilitását erősítik. Az adventista egyház követelményei a gáborcigány közösség házassági szokásait is befolyásolták, bár ez a kérdés a roma és az adventista közösség (nem roma származású tagjai) közötti kapcsolat egyik érzékeny pontja. Az adventista egyház szigorúan tiltja a kiskorúak házasságát, ugyanakkor az a szokás, hogy gyerekeknek a szülők már kiskorában házastársat választanak, mélyen gyökerezik a közösség szokásvilágában. A szokás szerint a fiatalok biológiai érésük után rövid időn belül (vagyis törvényes nagykorúságuk elérése előtt) házasságra is lépnek, amit az adventista egyház ellenez. Emellett az adventista egyház tagjait nem adventista fiatalokkal sem hajlandó összeesketni, így a vallási közösség részéről kettős elvárás nehezedik a romákra. A hitelvek a szülők általi párválasztást (a gyerek akarata ellenére történő házasságot) is tiltják, de úgy tűnik, a helyi egyház szemet hűny efölött. A kétféle elvárást egyelőre összeegyeztethetlenné teszi, hogy a 18 évet betöltött adventista romalányok az etnikai közösség normái szerint már vénlánynak számítanak, és emiatt nehezebben mennek férjhez, a cigány-gádzsó vegyes házasságot pedig a vallásos közösségben mindkét fél elutasítja.

Foglalkozásukat tekintve a gáborcigányok eredetileg üstfoltozó cigányok (cãlderaş-ok). A közösség férfi tagjai ma is mindannyian bádigosok. Elsősorban csatornakészítéssel foglalkoznak, de egyéb bádigosmunkát

is elvállalnak. Szakértelmüket hagyományos módon, apjuktól szerezték. Mivel a közösség egyetlen tagja sem dolgozott állami vállalatoknál, megélhetésüket nem érintette az állami gazdasági szektor összeomlása. A rendszerváltás időpontjában már több évtizede kisiparosként dolgoznak, tehát olyan gazdasági-jogi keretek között, amelyek 1989 után is fennmaradtak. A 80-as évektől kezdve bádoggosságon kívül több család műanyagöntéssel, „fröccsentéssel” is foglalkozott (műanyag lábbeli, ruhacsipesz stb. készítés), amely foglalkozás nagyon gyakori a nem roma adventisták körében. A műanyagöntést a fogyasztási szövetkezetek bedolgozóiként, azaz törvényes keretek között végezték. A jövedelemszerzésnek ez a módja pár éve szünetel, bár a nem kis családi befektetést igénylő műanyagöntő gépek még megvannak.

Az informális gazdaságban a Törökországról és Magyarországról hozott fogyasztási cikkek rendszertelen értékesítése által vannak jelen. Egy személy hosszabb ideje régibútor-kereskedéssel is foglalkozik, antik bútorokat vásárol fel és ad el németországi kapcsolatai segítségével. Napszámosként a gáborcigányok soha nem dolgoztak. Az adventista közösség nyomására felhagytak a koldulással és guberálással (mint „jövedelemkiegészítő” tevékenységgel), amely a nem romák szemében egyértelműen a nélkülözés jele, a nélkülözők segítése viszont az adventista diakonissza szolgálat kötelessége. Koldulni vagy guberálni a vallási közösség szemében a nélkülözés elhallgatást jelenti, vagyis a vallási közösséggel szembeni őszintétlenséget. Bár ez mára már megszűnt, de ilyen ügyek sokáig képezték fegyelmi eljárások tárgyát (ezek feddéssel zárultak, sohasem kizárással).

A gáborcigányok iskolához való viszonya hasonlít a házicigányokéhoz. A fiúk elvégzik a kötelező nyolc osztályt, a lányok ötödik-hatodikban kimaradnak az iskolából. A gáborcigány gyerekek jellegzetes viselete is nehezíti számukra az iskola gyerekközösségébe való integrálódást: a nem roma gyerekek gyakran csúfolják őket hosszú bő szoknyájuk, kalapjuk miatt. A lányok

kimaradása az iskolából férjhezmeneteli esélyeikkel függ össze. Amint azt a hatodik osztályos G.T. mesélte barátnőjének, ha nem marad ki az iskolából, nem tud majd férjhez menni, ugyanis egyetlen gáborcigány fiú sem hajlandó feleségül venni magánál iskolázottabb leányt. A fiúk azért járják ki a nyolc osztályt, mert ez a hajtási, a jogosítvány megszerzésének feltétele.

1.c. A vizsgált közösségek etnikai identitása

A házicigányok önmagukat „magyar cigány”-ként határozzák meg. „Magyarságukat” a falu magyarnak tekintett intézményeihez való tartozással magyarázzák (református egyház, magyar tannyelvű osztályok). Roma identitásukat rendkívül kevés elemhez kötötték. Öltözetüket nem tartják roma jellegzetességnek, ha anyagi helyzetük ezt lehetővé teszi, öltözködésükkel a nem romákhoz igyekeznek hasonlítani. Nem tartják a nem romáktól megkülönböztető szokásnak a közösség rítusait sem (ilyen rituálék a temetés és a katonabúcsúztatók). Identitásuk központi elemének roma anyanyelvük és marginális szociális helyzetük bizonyult.

A gáborcigányok identitása lényegesen különbözik a házicigányokétól, mert számos olyan kulturális elemet tartalmaz, amely etnikai sajátosságokat tükröz. Ez a csoport „bajuszos gáborcigány”-, vagy „sátoros cigány”-ként nevezi meg önmagát. A „cãlde raş” nevet mesterségükről beszélve használják: „apám még úgy mondta, hogy cãlde raş-ok vagyunk” (G.L.). Indiai eredetüket identitásuk lényeges összetevőjének tekintik: „A cigányok európai szinten az utolsó vándornép, akik Észak-Indiából jöttünk. Romániába kb. az 1400-as években jöttünk be” (G.L.).

Önbemutatásukban nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy sajátos szokásaik vannak, a „cigánytörvény”, melynek kapcsán főleg a tisztaságra-tisztátalanságra-, házasságkötésre- és leányszöktetésre vonatkozó szokásokat említene. „A cigány törvény nem a médek és a perzsák törvénye, de betartjuk őket” (G.D.). A „médek és perzsák” kifejezéssel szintén keleti származásukra utalnak, ez az interjúk során visszatérő kifejezés (pl. a ruházkodás

kapcsán elhangzott, hogy a nőknél a kendő viselése a médek és perzsák öltözködéséhez hasonló). Az önmagukról alkotott képben sajátos viseletüknek fontos helye van. Más cigánycsoportoktól is viseletük alapján határolják el magukat: „Mi úgy tudtuk megőrizni személyes identitásunkat, hogy nálunk a nők meghagyták a hosszú ruhát, a hosszú haját, míg a házicigányoknál levágták a haját a nők, elhagyták a hosszú ruhát”. (G.L.).

A gáborcigányok önidentifikációjában saját csoportjuk központi helyet foglal el a romacsoportok között, erről nyelvük kapcsán beszélt G.D.: „A mi nyelvünk olyan tengelynyelv, amellyel be tudunk illeszkedni a Romániában élő kilenc tájszólást beszélő cigány törzs bármelyikébe. A házicigányok egy moldvai cigány beszédét nem értik, mi tudunk értekezni vele. Ebből is látszik, hogy a többi cigányok valahogy tőlünk szakadhattak le.”

A következő idézet jól tükrözi az előző fejezetben említett „vezető csoport” etnikai identitásához, és a saját etnikai csoporthoz való viszonyát:

„...ha én levágnám a bajuszomat, s a feleségem rendes ruhát viselne, ezzel megtagadnánk a nemzetiségünket, azt jelentené, hogy szégyelljük. Mi viszont nem szégyelljük, büszkék vagyunk a nemzetiségünkre. Mi viszont nem szégyelljük azt, ami szép a hagyományainkban, a kultúránkban. Szégyelljük azt, ami nem illik, a piszkos, trágár beszédet...”

Összegzésként talán azt mondhatjuk, hogy míg a házicigány közösség marginális szociális helyzete és nyelve alapján határozza meg önmagát, a gáborcigány közösségnél az indiai eredet motívuma válik hangsúlyossá, a sajátos viselet valamint a nyelv, amely alapján a saját csoport a tágabb értelemben vett roma identitáson belül is definiálhatóvá válik. A fenti identitásbeli különbségeknek lényeges következményei vannak: a házicigányok szégyenkezve, kelletlenül beszélnek roma voltukról, ezzel szemben a pozitív értékekből- vagy értéksemleges elemekből álló gáborcigány identitás jóval könnyebben vállalható.

2. AZ ASSZIMILÁCIÓ STRUKTURÁLIS DIMENZIÓJA

A romák strukturális asszimilációjának vizsgálatához igyekeztünk minél teljesebb képet alkotni a két település szervezettségéről. Ennek érdekében formális és informális struktúrákat különítettünk el. A formális struktúrákat működésük jellege alapján profitorientált (gazdasági) és nonprofit csoportokra osztottuk. A nonprofit formális szervezetek esetében a vallási szervezeteket az állami költségvetési intézményektől elkülönítve tárgyaljuk. A kutatás terepén a napszámot, a kalákát valamint egy sajátos társulás intézményeit tekinthetjük informális szerveződéseknek, a fentiekén kívül a baráti csoportok struktúrájára is kitérünk.

2.1. Romák a vallási szervezetekben

2.1.a. A gáborcigányok az adventista egyházban

Az első adventisták először Mezőfelében jelennek meg 1920 körül. E faluban 1950-ben az időközben önálló egyházközséggé vált adventista kiségyháznak 51 tagja van, 1969-ben 120, 1996-ban pedig 249. A felei adventista gyülekezethez megalakulása kezdetétől néhány csávási személy is tartozott, magyarok és románok egyaránt. A gáborcigányok közül elsőként egy 18 éves fiú lépett be az adventista közösségbe, 1973-ban. A közösségnek egészen a közelmúltig csak Mezőfelében volt imaháza, ide jártak a csávási tagok is. (Fele és Csávás gyakorlatilag összenőtt falvak). A csávási gáborcigányok és nem romák egy csoportja a felei adventista gyülekezetben került szorosabb kapcsolatba egymással. Az egyre növekedő, majdnem 100 tagot számláló csávási adventista közösség számára 1993-ban Csávás központjában modern imaházat építettek. A csávási közösség külön egyházközséggé szeretne válni, tevékenységeik egy részét már önállóan szervezik, a felei közösségről való formális leválásuk azonban még nem történt meg, így az adventista egyházon belüli tisztségek megoszlanak a mezőfelei és a csávási tagság között. Az adventista egyháznak egy fizetett alkalmazottja van, a lelkész (prédikátor), aki teológiát végzett, de nem helyi lakos. Az

igehirdetés azonban nem csak az ő feladata, bizonyos alkalmakkor más, jól beszélő és tiszteletnek örvendő adventisták is prédikálnak, közülük ketten romák. Bizonyos időközönként a vallási közösség mindegyik tagja köteles rövidebb, 15 perces prédikációkat tartani, így a romák is.

A közösség szervezése és irányítása a gyülekezetvezető és a tíztagú gyülekezeti bizottság feladata, amely hetente többször is összeül, hogy adminisztrálja a közösség szerteágazó tevékenységét. A bizottság tagjait a gyülekezet választja meg. Ennek a bizottságnak már évek óta egy roma férfi is tagja, aki egy időben a missziós tevékenység felelőse volt. (Több romániai és magyarországi roma közösségbe szervezett evangelizációs utakat, a csávási házicigányoknak is tartott evangelizációs hetet, de eredménytelenül). Az egyháznak egy szociális feladatokat ellátó diakónusszolgálat is működik, amelyet a gyülekezet által választott négy diakónus vezet, pontosabban ők végzik a diakónusi munkát. Egyik diakonissza egy csávási roma nő.

A közösség másik tevékenysége a szombati közös bibliaértelmezés („szombat-iskola”), amely nyolc-tíztagú csoportokban folyik, és rövid időre (egy hónapra) kinevezett csoportvezetők irányítják. Ezt a feladatkört gyakran töltik be roma személyek. A szombat-iskola ideje alatt a gyermekeknek külön programot szerveznek, amelyet alkalmanként más-más nő vezet. Ezt a feladatkört is gyakran látják el roma nők.

A fentebb bemutatott állandó szerepkörökön kívül a közösség tagjainak különböző alkalmi feladatokat is el kell látniuk, ezek elvégzésére gyakran jelölnek ki roma személyeket. Így például 1995-ben a gyülekezet egy hollandiai nemzetközi adventista konferencián képviseltette magát, és a háromtagú feleicsávási küldöttség egyik tagja roma volt. Elmondható tehát, hogy az adventista gyülekezetben a legfontosabb

gyülekezetvezetői funkción kívül minden más tisztségbe hosszabb-rövidebb időre romákat is jelölnek.

A közösségi tevékenységek után az imaház előtti téren a közösség tagjai kis csoportokban kötetlenül beszélgetnek. A beszélgetések eredményeként szorosabb személyes kapcsolatok alakulnak ki, amelyek a közösségi programokon kívüli kapcsolattartások csírái. Ezek a néhány személyből álló kiscsoportok megfigyeléseink szerint etnikumtól függetlenül szerveződnek. Azonban közösségi programokon kívül nincs rendszeres kapcsolattartás romák és nem romák között

2.1.b. A házicigányok a református egyházban

A református egyház lazább kapcsolatot tart fenn tagjaival, mint az adventista, így a roma és nem roma tagság egy része csak formálisan tartozik az egyházhoz. A lelkész hatásköre tágabb, mint az adventista prédikátoré, a tagságot viszont kevésbé vonják be az egyház életébe. Formálisan a vezetés megoszlik a lelkész és a választott presbitérium között, a valóságban azonban az egyházközösség irányítása a lelkész kezében összpontosul. A presbitériumnak soha nem volt roma tagja.

Bár a házicigányok néhány kivétellel reformátusnak vallják magukat, számos esetben nem tisztázott a református egyházhoz való viszonyuk. A református egyház nyilvántartásában szereplő 167 roma közül 86 igazolhatóan református (azaz reformátusként keresztelték meg), 39 esetben nincs erre vonatkozó pontos információ, 42-en pedig igazolhatóan ortodoxok. Az ortodox keresztelések zöme a 70-es évek második felében és a 80-as években történt. Ezeknek két oka van: vagy az, hogy a református házaspár gyerekük születésekor román környezetben élt, vagy pedig az, hogy az egyik házastárs ortodox vallású. A házicigányok nem konfirmálnak, és nem kötnek egyházi esküt, templomba nem járnak, ettől függetlenül valamennyiüket református szertartás szerint temetik el. Egyházi járulékot csak akkor fizetnek, ha a családban haláleset történik, ilyenkor évekre visszamenőleg kifizetik az elhunyt egyházadóját, hogy

hozzátartozójuk egyházi temetésben részesüljön. Az utóbbi években változott ez a gyakorlat: a roma egyháztalagok egyházi építkezésen dolgozzák le saját járulékrészüket. Ennek az az oka, hogy a külföldi segélycsomagokat csak olyanoknak adnak, akik rendszeren fizetik az egyházi járulékot. Elmondhatjuk tehát, hogy a házicigányok kapcsolata a református egyházzal a temetkezésekre és a segélycsomagokra szűkül. Ez utóbbi tulajdonképpen a szó szoros értelmében vett üzleti kapcsolat. A romák és az egyházi vezető között a temetések alkalmaival megvalósuló viszonyról sokatmondóan nyilatkozik a lelkész: „Amikor cigány temetésen prédikálok, úgy beszélek, mint vallásórán a gyermekeknek. Úgy prédikálok, hogy valamit értsenek meg. Ilyen szinten vannak”. Reformátusságukról pedig: „Ha jól megnézem, fele sem református ezeknek. Egyharmada talán. Ahhoz meg kellene keresztelkedjenek, konfirmáljanak, és azonkívül jöjjenek templomba, s vegyenek úrvacsorát. E nélkül csak papíron egyháztalagok”.

2.1.c. A romák és az ortodox egyház

Mindkét roma közösségben vannak olyanok, akik nem tartoznak sem az adventista, sem a református vallási közösségekhez, ezek ortodoxnak vallják magukat. A házicigány közösség hat felnőtt, román környezetből származó tagja tartja ortodoxnak magát, a gáborcigány közösségből pedig három család (összesen 16 személy). Az ortodox pap szerint azonban: „Csáváson nincsenek ortodox cigányok, volt egy család de miután a férj meghalt, az asszony áttért adventistának” (a fent említett 16 személy megszakította ugyan a kapcsolatot az ortodox egyházzal, és az adventista gyülekezet istentiszteleteit látogatja, de nem adventisták, nincsenek megkeresztelve). A pap keresztelt ugyan pár gyereket, de véleménye szerint azok szülei nem ortodoxok, hanem reformátusok, akik csak azért keresztelték gyereküket ortodoxnak, mert nem akarták kifizetni a református egyháznak az elmaradt egyházadót. Az ortodox papnak nincs tudomása a református egyházi

nyilvántartásban szereplő ortodoxokról. Néhány roma gyerek, úgy gábor-, mint házicigány időnként megjelenik az ortodox vallásórán. A pap nem érti, miért, de, mint mondja: „Ha már jönnek, nem küldöm el őket”.

2.2. A romák helye a gazdasági struktúrákban

2.2.a Az állami szektor

Az állami szektort Mezőcsáváson a rendőrség, az orvosi rendelő, az állatorvosi rendelő, az iskola, a posta és a telefonközpont valamint a helyi önkormányzat képviselik, ezek összesen 61 személyt foglalkoztatnak. Helyi viszonylatban ezek a legnagyobb presztízsű munkahelyek, de ezek betöltésére nem alkalmaznak romákat.

A falu szervezettsége szempontjából figyelembe kell vennünk a helyi önkormányzatot is mint a lakosság képviselői és vezetési szervét. A községet alkotó nyolc falu képviselője a polgármester, az alpolgármester és a választott képviselők által történik. A helyi adminisztráció kezdeményezésére a helyhatósági választások képviselői listájára egy roma (házicigány) is felkerült. Bár nem kapott elég szavazatot, a helyi tanács felkérésére formálisan képviseli a házicigányokat. A képviselőnek azonban alig vannak feladatai, szinte nem is vesz részt a helyi adminisztráció döntéseiben és munkájában. A roma képviselő valódi szerepe az, hogy jelenléte által elvileg kommunikálni lehetne a házicigány közösséggel. Kérdéses azonban, hogy a képviselő eleget tudna-e tenni ennek a feladatnak, mert beszélgetéseink során más házicigányokhoz hasonlóan kifejtette, hogy senkiért sem hajlandó bonyodalmakba keveredni.

Itt említjük meg, hogy bár a gáborcigányok és a helyi adminisztráció között nincs az előbbihez hasonló kapcsolat, a gáborcigány közösség vezetője - a bulibás - és a megyei rendőrség informális, de állandó kapcsolatban állnak egymással, a csávási gáborcigányok pedig egy képviselő révén a bulibással. Így számukra is adott a hivatalos szervekkel való kommunikáció lehetősége, és ez úgy tűnik, közvetettsége ellenére hatékonyabban működik mint a házicigányoké. Ugyanakkor a bulibás és a

cigánygyűlés a gáborcigány közösség belső integrációjának fontos tényezője, ennek vizsgálata azonban kívül esik jelen kutatásunk témáján.

2.2.b. A formális gazdasági szektor

A vizsgált településen a formális gazdasági szektort hat termelő-, négy szolgáltató- és 12 helyi kereskedelmi kisvállalkozás alkotja. Ezek összesen 95 személyt foglalkoztatnak, közülük öt roma, mindannyian házicigányok. Az állami mezőgazdasági szövetkezetben (idénymunkásként) további öt-tizenöt roma dolgozik, a kisiparban foglalkoztatott társaihoz hasonlóan hivatalos alkalmazásban. Három házicigány egy szomszéd faluban működő fafeldolgozó vállalat alkalmazottja, másik három pedig marosvásárhelyi vállalatoknál dolgozik. Bár ez utóbbi hat személy nem vesz részt a faluközösség életében, mivel más településen dolgozik, így sokat van távol, fontosnak tartjuk megemlíteni őket, mert állandó munkahellyel rendelkeznek. Az állandó alkalmazásban álló romák esetében kijelenthetjük, hogy számukra az alkalmazotti státusz elnyerésére irányuló igyekezet egyben az önálló gazdasági szerveződés alternatívájának elvetését, vagy az ilyen szerveződésre való képtelenségét is jelenti. Értelmezésünk szerint ez a közösség belső integrációjának gyengüléséhez vezet, s ezáltal az illető közösség asszimilációját segíti elő, hiszen aki alkalmazottként vesz részt nem roma gazdasági szervezetekben, elvileg etnikailag vegyes primér csoportok létrejöttéhez járul hozzá (megfigyeléseink szerint roma - nem roma primér csoportok, általában kocsmái kiscsoportok, kivétel nélkül a munkahelyi kapcsolatok mentén jönnek létre). Az etnikailag vegyes primér csoportok egyértelműen az asszimilációt segítik elő. Példának F.J. esetét említjük: F.J. a mezőgazdasági társulás (román és magyar földtulajdonosok társulásának) mezőgépesze. A társuláshoz az elnök kérésére került a volt mezőgazdasági gépparktól, ahol ugyancsak mezőgépeszként dolgozott. A társulás elnökének szavait idézve: „Azért hívtam hozzánk, mert tudtam, hogy jó munkát végez, és mindent

becsületesen megcsinál, amit rábíznak”. Munkatársai csak „a cigány”-ként emlegetik. Ez a megnevezés mindössze F.J. megkülönböztetésére szolgál, nem negatív sztereotípiát. Ellenkezőleg, előfordult, hogy pozitív jelentéstartalommal ruházták fel „a cigány” címkét, a hozzáértő munkást megjelölésére használták: „Az én földem jól van megszántva, 'a cigány' szántotta” (B.I.). F.J. tudja, hogy megbecsültségét kitartható, kemény és becsületes munkájának köszönheti. Amint mondta, tudták, hogy roma, de mégis elhívták dolgozni, mert jó munkát végez, „Ha nem végeznék jó munkát, cigányt nem tartanának maguk között”.

A családi vállalkozások és a kisiparosi engedélyekkel dolgozók szintén a formális gazdasági szektorba sorolhatók. Csáváson főleg az adventista gáborcigányok végzik ilyen formában a bádogosmunkát. A gáborcigányok az állami fogyasztási szövetkezet szerződéses bedolgozóiként műanyagöntéssel is foglalkoztak, néha feketén dolgozó munkásokat is alkalmaztak. Ez utóbbi három munkavállalási forma közös jellemzője a munkavégző önállósága. A munkát mindhárom esetben otthon végzik (a csatornákat is otthon készítik el, a megrendelőnél csak felszerelik). A fenti munkák egyike sem nyújt lehetőséget nem romákkal való állandó kapcsolattartásra, s ezáltal csökken az etnikailag vegyes primer csoportok létrejöttének valószínűsége, ami egyúttal az asszimiláció lehetőségét is kizárja.

2.2. c. Az informális gazdasági szektor

Ha a megrendelések nagyon távoli településekről érkeznek, a gáborcigányok sajátosan szervezik meg a csatornázás és a csatornakészítés munkálatait. A csatornakészítők, általában rokoni alapon társulva, több csatornát készítenek, s ezeket személygépkocsival a kiválasztott területre szállítják, ahol általában már előre felvállalt munkájuk van. Ha nincs, akkor körbejárják a vidéket, felvállalják az adódó munkát és felosztják maguk között. Egy-egy házat a munka nagyságától függően egy vagy több személy is csatornázhat. Miután elvégzik a

vállalt munkát, osztoznak a pénzen. Ilyen módon a legtávolabbi erdélyi településekre is eljutnak.

A másik, szintén informálisan szerveződő munka a kaláka, amely napjainkban eltűnően van. Leginkább a nem roma lakosság körében fordul elő, ritkábban a gáborcigányoknál. A kaláka elsősorban rokoni, kisebb mértékben szomszédi-baráti alapon szerveződik. A nem romák kalákáiban romák nem vesznek részt, ami a fenti típusú kapcsolatok hiányára utal. A nem romák saját bevallásuk szerint óvakodnak attól, hogy a romáktól valamilyen segítséget fogadjanak el, mert amint P.G. mondta „...amíg élek hallanám, hogy egyszer segített nekem”. Ezért, ha kalákát szerveznek, a kalákába hívott házicigányokat napszámoként, előzetes megegyezés alapján fizetik.

A romák szemében bármilyen nem romákkal való kapcsolat értékes, legyen az akár egyszerű gazda-napszámok kapcsolat. Értéküket az adja, hogy a házicigányok számára nagyon fontos, hogy a gyakori szükséghelyzetekben valakitől pénzt kölcsönözhessenek, és ezt leginkább a bizalmon alapuló roma - nem roma viszony tesz lehetővé: „...O.J. az én emberem. Bármikor kérek tőle pénzt mindig ad, mert tudja, hogy megadom”.

A gáborcigányok ha kölcsönhöz folyamodnak, ezt a jobb módú gáborcigányoktól, vagy nem roma hittársaiktól igénylik, és idejében visszaszolgáltatják a tartozást. Ez nem volt mindig így, régebben az adventista egyházban a gáborcigányok elleni fegyelmi eljárások leggyakoribb oka az volt, hogy a kölcsönkért pénzeket nem szolgáltatták idejében vissza, az utóbbi időben azonban megszűntek az ilyen jellegű vétségek. (P.L.).

Az informális gazdasági szektorban a napszámosság a leggyakoribb munkavégzési forma. Ez a jövedelemszerzési mód nem jellemző a gáborcigányokra, a házicigányoknak viszont ez az elsődleges jövedelemszerzési formája. A napszámosmunkát a helyi társadalom jellegzetesen „cigány munkának” tekinti, és a lehető legkisebb presztízse van. Bár a napszámosmunka nem jelent állandó munkaviszonyt, előfordul, hogy egyes

személyek rendszeresen dolgoznak ugyanakkor a munkaadónak. Ezért elvileg elképzelhető volna, hogy primer kapcsolatok alakuljanak ki a roma napszámosok és nem roma munkaadók között, tapasztalataink azonban nem ezt igazolják. Mivel a helyi viszonyok között a napszámoság jellegzetesen roma foglalkozás, a munkavállalással járó alku mindkét fél részéről olyan (hagyományosnak mondható) gesztusok és attitűdök kíséretében történik, amelyek újratermelik a társadalmi távolságot (ez az alku a nem roma munkavállalót is erősen lealacsonyítja a falu presztízshierarchiájában). A társadalmi távolságok ilyenszerű újratermelődése a házicigány közösség gettójellegének fennmaradásához, erősödéséhez járul hozzá.

Az utóbbi időben a jobb módú gáborcigányok is többször alkalmaztak házicigány napszámosokat, ami a fentiek értelmében a két roma közösség közötti hierarchikus viszonyt jelzi.

2.3 A romák szervezeti integrációja

A házicigányok egyetlen szervezettel sem tartanak kapcsolatot sem közösségi, sem egyéni szinten. A roma szervezetektől való távolmaradásuk oka anyagi érdekeltségű. Állításuk szerint „...a vezetőség úgyis csak a saját érdekeit nézi, rajtunk úgysem segítenének”

A gáborcigányok a már említett bulibás jól működő informális szervezetén kívül jelenleg egyetlen szervezettel sem tartanak fenn kapcsolatot, annak ellenére, hogy G.D. a Maros Megyei Roma Szövetség alapító tagja, alelnöke volt. Lemondásának oka vallásához való ragaszkodása. És mivel állítása szerint „...egyszerre két lovat nem lehet megülni, a vallást választottam”. Későbbi beszélgetéseink során elmesélte, hogy alelnöksége alatt megfenyegették, és a mezőcsávási gáborcigány közösség rosszallásával is szembesült.

3. AZ ASSZIMILÁCIÓ BIOLÓGIAI DIMENZIÓJA

Biológiai asszimiláció alatt a különböző etnikumok biológiai keveredését értjük, amely a vegyes házasságok gyakoriságával mérhető. A faluban ezidáig négy roma-nem roma vegyes házasságot kötöttek, melyek közül kettő roma-magyar, kettő pedig roma-román. Mind a négy vegyes házasságban a roma fél házicigány, a négy esetből háromban a nem roma házastárs nem helyi születésű, hanem házasság révén került a csávási roma közösségbe. E négy esetből nem vonhatunk le általános következtetéseket, mégis ezek az esetek azt jelzik, hogy a házicigány közösség szeretné csökkenteni a saját csoport és a nem romák közötti társadalmi távolságot. Ennek az igénynek beszélgetéseink során többször is hangot adtak. E törekvésük azonban a nem roma közösség elzárkózásába ütközik.

A gáborcigányok nem kötnek vegyes házasságot. Ők, amint azt nyíltan meg is fogalmazták, nem tartják helyesnek az etnikai keveredést még más roma csoportokkal sem.

ÖSSZEGZÉS

Az asszimiláció strukturális dimenzióját elemezve kitűnik, hogy a helyi adminisztráció, melynek az egész közösséget át kellene fognia, és integrálnia a településen élő etnikai csoportokat, nem képes ellátni ezt a feladatot. Próbál ugyan valamilyen formális kapcsolatot kiépíteni a házicigány közösséggel, ez a kapcsolat azonban jelenleg nem működőképes. A református egyház sem segíti a házicigány közösség integrációját. Erinek elsősorban az egyház lelkesz-központúsága az oka, valamint az egyházon belüli tisztségek hiánya, illetve a meglévők pusztán formális jellege. A házicigányok elszigetelődésének másik oka, hogy a nem roma reformátusok elzárkóznak a romákkal való kapcsolatteremtéstől, és ez az attitűd az

egyházon belül tradicionálisnak mondható. A házicigány közösség - a foglalkozási struktúrákat leszámítva - alig érintkezik formális keretek között a nem roma többséggel. A foglalkozási struktúrákon belül létrejövő interakciókat pedig a romákkal szembeni bizalmatlanság jellemzi: a legnagyobb számú munkaerőt foglalkoztató kereskedelmi egységekben nincs egyetlen roma alkalmazott sem. A mezőgazdasági egységekben dolgozók tulajdonképpen régi pozíciójukat őrzik. A más gazdasági egységekben alkalmazott romák a nem romák számára alantas munkákat végzik, ami kedvezőtelenül befolyásolja a helyi társadalmoban elfoglalt helyüket.

A szocialista gazdasági rendszer idején az állami munkahelyeken viszonylag rendszeres kapcsolat alakult ki romák és nem romák között, amely kapcsolatok egy településen kívüli integrációs folyamat kezdetét jelentették, de ez a folyamat a gazdasági rendszer összeomlásával megszűnt. A földrajzi mobilitás (közlekedési lehetőségek) drasztikus csökkenésével és a településen belül a hagyományos informális gazdasági szektorba való visszalépéssel olyan helyzet teremtődött, amely a házicigány közösség „visszageggyűlését” vonta maga után. Azonban, ha figyelembe vesszük, milyen helyet foglal el néhány roma a gazdasági szektorban, valamint azt, hogy a közösség (roma és nem roma tagjai) pozitívan értékeli ezt a pozíciót, mindez arra enged következtetni, hogy a gazdasági konjunktúra megfelelő változása esetén a házicigányok a nem roma közösség nyitottságának függvényében újra megpróbálnának minél erősebben kapcsolatokat létesíteni a nem romákkal.

Míg az adventista egyház tisztségeinek sokfélesége révén sikeresen integrálja a gáborcigányokat, a történelmi egyházak nem segítik elő a házicigány közösség integrációját. Az elmúlt rendszerben a gáborcigány közösség foglalkozási struktúrája olyanná vált, hogy a munkavégzésben aránylag nagy gazdasági függetlenséget őrizhettek meg, és ez a gazdasági rendszer összeomlásakor előnyükre szolgált. A gáborcigányok informális szektorban végzett tevékenységei (országok közötti kereskedelem,

bútorkereskedelem stb.) a nem romák körében is gyakoriak, így ezeket a többség elfogadja. Ezek a tevékenységek rendkívül kifizetődőnek is bizonyultak, és a gáborcigányok anyagi helyzetének javulása a közösség gazdasági differenciálódásához vezetett. A magasabb fokú differenciáltság ugyanakkor erős belső integráltsággal társult. Ezt a belső integrációt a tradíció néhány átértelmezett eleme, mint például a vándorló életmódból eredeztethető közös munkavállalási forma, tovább erősítették.

Irodalom

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (1996): *Kizárási és bekebelezési technikák interetnikus kapcsolatokban*, in: Egy más mellett élés, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

Dupcsik Csaba: *Cigány háztartások jövedelem viszonyai*, in: Magyar Tudomány, 1997/6.

Hoóz István (1991): *A társadalmi folyamatok és a cigánynépesség*, in: Cigánylét, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Horváth István (1996): *Relați interetnice*. in: T. Rotariu - P. Iluț Sociologie, Editura Mesagerul, Cluj-Napoca.

Marger, Martin (1991): *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives*, Wadsworth Publishing Co.

Neculau, Adrian (1996): *Țigani: personalitatea modală și caracteristicile grupului*, in: A. Neculau și G. Ferréol: Minoritari, marginali, excluși, Polirom, Iași.

Okeli, Judith (1993): *The Traveller-Gypsies*. University Press, Cambridge.

Oláh Sándor (1996): *Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között*, in: Egy más mellett élés, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

Uó (Uott): *Cigány- magyar kapcsolatok*.

Olzak, Suzan: *Etnikai konfliktusok elemzési stratégiái*, in: Regio, 1993/1.

- Pap Zsolt:** *Struktúra és identitás, a társadalmi integráció típusairól*, in: Regio, 1995/1-2.
- Rostás- Farkas György** (1983): *A cigányok hiedelemvilága*, in: Cigányok, Kozmosz Könyvek, Budapest.
- Schaffter, Adrienne:** *A kisebbség fogalmáról* in: Regio: 1993/1.
- Sir Fraser, Angus** (1996): *A cigányok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szegő László** (1983): *A hagyományos cigány közösségek belső szerkezete*, in: Cigányok, Kozmosz könyvek.
- Stewart, Michael (1994): *Daltesvérek*. T-Twins Kiadó, Budapest.
- Tauber István** (1993): *A cigánysággal kapcsolatos előítéletek problémái*, in: Güncöl – Kerecsi (szerk.): *A deviancia szociológiája*, T-Twins Kiadó, Budapest.
- Tomka Miklós** (1993): *A cigányok története*, in: Cigányok, Kozmosz könyvek, Budapest.
- Toth Pál:** *A falusi cigányság és az informális szektor*, in: Magyar Tudomány, 1997/6.
- Vécsei Károly:** *Cigányok a székelyföldi Parajdon*. in Regio, 1995/1-2
- Wilska-Duszunska, Barbara** (1980): *Gondolatok az etnikai sztereotípiák természetéről*, in: Csepeli György: *Előítéletek és csoportközi viszonyok*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.